

En coulisses

Textes de la séance 2 : La marche sur Rome

Tite-Live, Histoire romaine

Le passage du Rhône (livre XXI)

Au printemps -218, Annibal se met en route par voie de terre – il ne dispose pas d'une flotte suffisante pour passer par la mer - en direction de l'Italie, avec une armée imposante, plusieurs dizaines de milliers d'hommes, de nombreux cavaliers, beaucoup de têtes de bétail qui lui servent de ravitaillement, et quelques dizaines d'éléphants. Il passe sans difficulté les Pyrénées, puis se heurte à un obstacle majeur, le Rhône.

26 [6] Hannibal **ceteris** metu aut pretio **pacatis** iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis ualidae. **Colunt** autem circa **utramque** ripam Rhodani; sed **diffisi citeriore agro arceri** Poenum posse, ut flumen pro **munimento** haberent, omnibus ferme suis trans Rhodanum **traiectis** ulteriorem ripam **annis** armis obtinebant. [7] Ceteros **accolas** fluminis Hannibal et eorum ipsorum quos sedes suae tenerant simul **perlicit** donis ad naues undique **contrahendas** fabricandasque; simul et ipsi **traici** exercitum leuarique quam primum regionem suam tanta hominum urgente turba cupiebant. [8] Itaque ingens coacta uis nauium est **lintriumque** **temere** ad **uicinalem** usum paratarum; nouasque alias primum Galli **incohantes cauabant** ex singulis arboribus, [9] deinde et ipsi milites simul copia materiae, simul facilitate operis inducti, **alueos** informes, nihil **dummodo innare** aquae et capere onera possent curantes, **raptim** quibus se suaque transueherent faciebant.

27 [1] Iamque omnibus satis comparatis ad traiciendum terrebant ex aduerso hostes omnem ripam equites uirique **obtinentes**. [2] Quos ut auerteret, Hannonem Bomilcaris

filium **uigilia** prima noctis cum parte copiarum, maxime Hispanis, **aduerso flumine** ire iter unius diei iubet [3] et, ubi primum possit quam occultissime traiecto amni, circumducere agmen ut cum **opus facto sit adoriatur** ab tergo hostes. [4] Ad id dati **duces** Galli **edocent** inde milia quinque et uiginti ferme supra paruae insulae circumfusum amnem latiore ubi diuidebatur eoque minus alto alueo **transitum** ostendere. [5] Ibi raptim **caesa materia** ratesque fabricatae in quibus equi uirique et alia onera traicerentur. Hispani sine ulla **mole** in **utres** uestimentis coniectis ipsi **caetris** superpositis incubantes flumen tranauere. [6] Et alius exercitus **ratibus** iunctis traiectus, castris prope flumen positus, nocturno itinere atque operis labore fessus quiete unius diei reficitur, intento duce ad consilium opportune **exsequendum**. [7] Postero die profecti, ex loco edito fumo significant transisse et haud procul abesse; quod ubi accepit Hannibal, ne tempori **deesset** dat signum ad traiciendum. [8] Iam paratas aptatasque habebat **pedes** lintres, **eques** fere propter equos naves. Nauium agmen ad excipiendum aduersi **impetum** fluminis parte superiore transmittens tranquillitatem infra traicientibus lintribus praebebat; [9] equorum pars magna **nantes loris** a puppibus trahebantur, praeter eos quos **instratos frenatosque** ut extemplo egresso in ripam equiti usui essent imposuerant in naues.

28 [1] Galli occursant in ripa cum uariis **ululatus** cantuque moris sui, **quatientes** scuta super capita **uibrantesque** dextris tela, [2] quamquam et ex aduerso terrebat tanta uis nauium cum ingenti sono fluminis et clamore uario nautarum militumque, et qui **nitebantur** perrumpere impetum fluminis et qui ex altera ripa traicientes suos hortabantur. [3] Iam satis **pauentes** aduerso tumultu terribilior ab tergo **adortus** clamor, castris ab Hannone captis. Mox et ipse aderat **ancepsque** terror circumstabat, et e nauibus tanta ui armatorum in terram **euadente** et ab tergo improuisa premente acie. [4] Galli postquam **utroque** uim facere conati **pellebantur**, qua **patere** uisum maxime iter perrumpunt trepidique in uicos passim suos diffugiunt. Hannibal ceteris copiis per **otium traiectis** spernens iam Gallicos **tumultus** castra locat.

[5] Elephantorum traiciendorum uaria **consilia** fuisse credo; certe uariat memoria actae rei. Quidam **congregatis** ad ripam elephantis tradunt ferocissimum ex iis inritatum ab **rectore** suo, cum refugientem in aquam nantem sequeretur, traxisse gregem, ut quemque timentem **altitudinem destitueret uadum**, impetu ipso fluminis in alteram ripam **rapiente**. [6] Ceterum magis **constat ratibus** traiectos; id ut **tutius** consilium ante rem foret, ita acta re ad fidem **pronius** est. [7] Ratem unam ducentos longam pedes,

quingenta latam a terra in amnem **porrexerunt**, quam, ne secunda aqua deferretur, pluribus ualidis **retinaculis** parte superiore ripae **reliatam** pontis in modum **humo iniecta constrauerunt** ut beluae audacter uelut per solum ingrederentur. [8] Altera ratis aequae lata, longa pedes centum, ad traiciendum flumen **apta**, huic **copulata** est; tres tum elephantum per stabilem ratem tamquam uiam praegredientibus **feminis** acti ubi in minorem adplicatam transgressi sunt, [9] extemplo **resolutis** quibus leuiter **adnexa** erat uinculis, ab **actuariis** aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur; ita primis expositis, alii deinde **repetiti** ac traieci sunt. [10] Nihil sane trepidabant, donec continenti uelut ponte agerentur; primus erat pauor cum soluta ab ceteris rate in altum raperentur. [11] Ibi **urgentes** inter se, **cedentibus** extremis ab aqua, **trepidationis aliquantum edebant** donec quietem ipse timor circumspectantibus aquam fecisset. [12] Excidere etiam **saeuientes** quidam in flumen; sed pondere ipso stabiles, deiectis rectoribus, quaerendis **pedetemptim** uadis in terram euasere.

Au sommet des Alpes (livre XXI)

35 [7] Per omnia niue **oppleta** cum **signis** prima luce **motis segniter** agmen incederet **pigritia**que et desperatio in omnium uoltu emereret, [8] praegressus signa Hannibal in promunturio quodam, unde longe ac late **prospectus** erat, consistere iussis militibus Italiam ostendit **subiectosque** Alpibus montibus Circumpadanos **campos**, [9] moeniaque eos tum transcendere non Italiae modo sed etiam urbis Romanae ; cetera plana, **proclivia** fore; uno aut summum altero proelio arcem et caput Italiae in manu ac potestate habituros. [...]

"L'armée poursuit sa marche. L'ennemi, il est vrai, ne venait plus l'inquiéter que par la surprise de quelques bagages, s'il en trouvait l'occasion. Au reste, la descente offrait bien plus d'obstacles que la montée, en ce que la pente des Alpes, qui, du côté de l'Italie, a moins d'étendue, est aussi plus rapide. En effet, presque tout le chemin était à pic, étroit et glissant: là, nul moyen d'éviter une chute; et, pour peu que le pied manquât, impossible de rester à l'endroit où l'on s'était abattu; en sorte qu'hommes et chevaux allaient rouler les uns sur les autres." (<http://bcs.fltr.ucl.ac.be/liv/XXI.html#35>)

36 [1] Ventum deinde ad multo **angustio**rem rupem atque ita **rectis** saxis ut aegre **expeditus** miles **temptabundus** manibusque retinens **uirgulta** a c **stirpes** circa **eminentes demittere** sese posset. [2] Natura locus iam ante **praeceps** recenti **lapsu** terrae in pedum mille admodum altitudinem **abruptus** erat. [3] Ibi cum uelut ad finem uiae equites constitissent, miranti Hannibali quae res moraretur agmen nuntiatur rupem **inuia** esse. [4] **Digressus** deinde ipse ad locum uisendum. Haud dubia res uisa quin per **inuia** **circa** nec **trita** antea, quamuis longo **ambitu**, circumduceret agmen. [5] Ea uero uia **insuperabilis** fuit; nam cum super ueterem niuem intactam noua modicae altitudinis esset, molli nec **praealtae** facile pedes ingredientium **insistebant**; [6] ut **uero** tot hominum iumentorumque **incessu dilapsa** est, per nudam infra glaciem **fluentemque tabem liquescentis** niuis ingrediebantur. [7] **Taetra** ibi **luctatio** erat, via **lubrica** glacie non recipiente **uestigium** et in **prono citius** pedes **fallente**, ut, seu manibus in adsurgendo seu genu se **adiuissent**, ipsis **adminiculis** prolapsis iterum **corruerent**; nec stirpes circa radicesue ad quas pede aut manu quisquam **eniti** posset erant; ita in **leui** tantum glacie **tabidaque** niue **uolutabantur**. [8] Iumenta secabant **interdum** etiam infimam ingredientia niuem et prolapsa **iactandis grauius** in **conitendo unguis** penitus **perfringebant**, ut pleraque uelut **pedica** capta haerent in dura et alta **concreta** glacie.

37 [1] Tandem **nequiquam** iumentis atque hominibus fatigatis castra in **iugo** posita, aegerrime ad id ipsum loco **purgato**; tantum niuis **fodiendum** atque **egerendum** fuit. [2] Inde ad rupem **muniendam** per quam unam uia esse poterat milites ducti, cum caedendum esset saxum, arboribus circa immanibus **deiectis detruncatisque struem** ingentem **lignorum** faciunt eamque, cum et uis uenti apta faciendo igni coorta esset, **succendunt ardentiaque saxa infuso aceto putrefaciunt**. [3] Ita torridam incendio rupem ferro **pandunt** molliuntque **anfractibus** modicis **cliuos** ut non iumenta solum sed elephantum etiam deduci possent. [4] **Quadriduum** circa rupem **consumptum**, iumentis prope fame **absumptis**; nuda enim fere cacumina sunt et, si quid est pabuli, obruunt niues. [5] Inferiora ualles **apricos** quosdam colles habent riuosque prope siluas et iam humano **cultu** digniora loca. [6] Ibi iumenta in pabulum missa et quies **muniendo** fessis hominibus data. **Triduo** inde ad planum descensum et iam locis mollioribus et **accollarum** ingeniis.